

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา ข้อค้นพบและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยทุนทางสังคมไทย: กรณีศึกษาชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษา 2 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนของชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี 2) เพื่อศึกษากระบวนการทุนทางสังคมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ซึ่งผู้ศึกษาขอสรุปผลการศึกษาดังนี้

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่ได้ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินงาน ตามหลักวิสาหกิจชุมชน โดยในระยะแรกผู้ศึกษาได้อาศัยข้อมูลเบื้องต้นจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ทำงานประสานกับกลุ่มในชุมชนตลาดล่างบางพระที่ดำเนินงานในลักษณะที่เป็นวิสาหกิจชุมชน และเมื่อได้ข้อมูลมาบางส่วนก็เดินทางไปเก็บข้อมูลเบื้องต้นเพื่อตัดสินใจในการทำการศึกษาต่อไป โดยในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกศึกษาชุมชนตลาดล่างบางพระ ที่มีกลุ่มภายในชุมชนช่วยผลักดันให้ชุมชนตลาดล่างบางพระเป็นชุมชนที่คนภายนอกรู้จักมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งมีการสนทนากลุ่มและสนทนาเป็นรายบุคคลเพื่อเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในการดำเนินงานทุกขั้นตอนของกลุ่มเป็นหลัก โดยในการสัมภาษณ์นี้ผู้ศึกษาจะกระทำทุกครั้งเมื่อได้เข้าร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม จากการสัมภาษณ์ที่ต้องการให้เห็นและเข้าใจในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมดนั้น ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการสังเกตและตั้งคำถามเป็นหลัก นอกจากนี้เมื่อได้ข้อมูลมาผู้ศึกษาจะทำการบันทึกทั้งในลักษณะของลายลักษณ์อักษรในลักษณะที่เปิดเผยให้ทุกฝ่ายได้เห็นข้อมูลและในรูปแบบเสียงที่ได้บันทึกไว้ในเครื่องอัดเสียง รวมทั้งในระยะหลังที่ได้เดินทางกลับมาแล้วนั้นผู้ศึกษาก็ยังอาศัยการติดต่อสอบถามข้อมูลอย่างต่อเนื่องทางโทรศัพท์ เพื่อให้ทราบความเคลื่อนไหวของกลุ่มเสมอ และในตอนท้ายของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยอาศัยแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้เตรียมไว้ในการวิเคราะห์ข้อมูล อันทำให้ผู้ศึกษาได้ทราบผลการศึกษาตามที่ได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ และในการนำเสนอผลการศึกษาก็ทำในเชิงพรรณนาที่ได้ทำการสรุปข้อมูลในแต่ละส่วนให้เป็นรูปของกรอบกระบวนการทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงพัฒนาการและการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้เห็นภาพรวมของกระบวนการทุนทางสังคมที่มี

การดำเนินงาน และเห็นความเป็นพลวัตที่เกิดขึ้นกับชุมชนและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนตลาดล่าง บางพระ

จากข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาโดยเริ่มจากความเป็นชุมชนควบคู่ไปกับการดำเนินงานของกลุ่มตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงในปัจจุบันก็ทำให้เห็นถึงลักษณะของทุนชนิดต่าง ๆ และทุนทางสังคมที่แฝงอยู่ในรูปแบบของความสัมพันธ์ที่มีในชุมชนอันเป็นสิ่งที่มืออยู่แล้วและก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวผ่านการทำกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนในลักษณะที่เป็นชุดของกระบวนการทุนทางสังคมที่เชื่อมโยงกันตามแนวคิดทุนทางสังคมในอันที่จะต้องถูกนำมาใช้ในลักษณะที่เป็นกระบวนการ ซึ่งได้ผลการศึกษาดังนี้

สรุปผลการศึกษา

1. ยุคเริ่มตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ชุมชนตลาดล่างบางพระเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติอันยาวนาน โดยคนสมัยก่อนจะประกอบอาชีพรับจ้าง อาชีพประมงและนิยมตั้งบ้านเรือนติดกับทะเล เนื่องจากพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ติดกับทะเล เชื้ออำนาจต่อการประกอบอาชีพประมงเป็นอย่างมาก กอปรกับการคมนาคมที่สะดวก จึงทำให้คนภายนอกเข้ามาติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับคนในชุมชนตลาดล่างบางพระ และจากการที่ทางคมนาคมสะดวกนี้เอง ทำให้มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันอย่างต่อเนื่อง จนทำให้สินค้าในชุมชนตลาดล่างบางพระมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของคนภายนอกจนถึงปัจจุบัน ความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรและการมีสภาพแวดล้อมที่ดีของชุมชนตลาดล่างบางพระ เป็นทุนสิ่งแวดล้อมที่สำคัญประการหนึ่งในการดำรงวิถีชีวิตของคนในชุมชนและด้วยสิ่งเหล่านี้เอง จึงนับว่ามีผลอย่างมากต่อวิถีการทำมาหากินที่สืบทอดกันมาสู่ลูกหลานและด้วยความไม่เดือดร้อนในเรื่องทรัพยากร และอาหารการกินนี้เองที่ส่งผลให้คนในชุมชนมีความคิด ความเชื่อในเรื่องการทำบุญตามหลักพุทธศาสนาโดยนิยมทำบุญทำทาน ซึ่งเป็นวิถีที่มักเกิดขึ้นและสืบทอดกันเป็นประเพณีในท้องถิ่น

ความเป็นเครือญาติของคนในชุมชนก็ถือว่ามีส่วนเสริมให้คนในชุมชนเกิดระบบคิดที่นำไปสู่การปฏิบัติที่ดี คือ การมีน้ำใจต่อกัน พึ่งพาซึ่งกันและกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความปรารถนาดีต่อกันไม่ว่าจะเป็นยามปกติหรือยามคับขัน แต่ถึงอย่างไรทุนของชุมชนเหล่านี้จะไม่เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงหากขาดการดึงเข้ามา เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการทุนทางสังคม อันนับเนื่องแต่อดีตที่ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ พี่น้องที่มีในชุมชนนั้นมี

ความเข้มแข็งมาก จึงได้ดึงให้ทุนตัวอื่น ๆ นั้นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งและเมื่อรวมกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณ ทำให้ชุมชนเกิดความรัก ความสามัคคี สามารถพึ่งพากันได้ และมีความแน่นแฟ้นสืบต่อกันมา และทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน

2. ชุมชนกับการเปลี่ยนแปลง

ถึงแม้ว่าวิถีชีวิตในชุมชนตลาดล่างบางพระจะมีระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นฐานมั่น มีความรัก ความสามัคคี ความไว้วางใจและห่วงใยในชุมชนของตนเอง กอปรกับชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนมาโดยตลอดก็ตาม แต่เมื่อบ้านเมืองเข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงจากการมุ่งเร่งรัดพัฒนาประเทศ มุ่งพัฒนาให้เจริญอย่างรวดเร็ว ได้ส่งผลต่อแนวคิดของคนในชุมชนให้เปลี่ยนไป จากที่เคยทำงานในชุมชน กลับต้องไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม โดยมีความเชื่อว่าจะเมื่อออกไปทำงานข้างนอกแล้วจะได้เงินมากขึ้น มีเงินมาจับจ่ายใช้สอยสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง เปลี่ยนระบบคิดและวิถีปฏิบัติที่เคยทำงานเพื่อมีกินมาเป็นการทำงานเพื่อรายได้ที่มากขึ้น ส่งผลให้การพบปะ สนทนา ช่วยเหลือกันในชุมชนลดน้อยลง

และจากการที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะจัดสร้างโรงงาน สถานประกอบการ เพื่อสนองต่อนโยบายของรัฐบาลในอันที่จะขยายเขตอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค เป็นการกระจายรายได้และสร้างความเจริญให้แก่ส่วนภูมิภาค จึงทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมในเขตอำเภอศรีราชามากขึ้น เน้นโครงสร้างพื้นฐาน (น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ) โดยไม่ได้สำรวจชุมชนว่ามีความพร้อมหรือยัง ส่งผลให้มีคนนอกชุมชนเข้ามามีบทบาทมากขึ้น มีการติดต่อซื้อขาย แลกเปลี่ยน ชักจูงให้ไปทำงานเพื่อรายได้ที่มากขึ้น จุดนี้ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป เป็นไปตามนโยบายที่เน้นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจมีผลให้ชีวิตมีความเร่งรีบมากขึ้น และส่งผลต่อการช่วยเหลือกันของคนในชุมชนให้ลดลงในที่สุด

นอกจากนี้การกระตุ้นเศรษฐกิจได้ทำให้คนในชุมชนมีความต้องการสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านวัตถุมากขึ้น เพื่อให้ทันต่อโลกที่กำลังพัฒนา มีความต้องการในสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเห็นได้จากการที่คนในชุมชนไปกู้เงินเพื่อซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก ไม่ว่าจะเป็น รถยนต์ เสื้อผ้าใหม่ โทรทัศน์ โทรศัพท์มือถือ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเข้ามาพร้อมกับความเจริญที่เข้ามาสู่ชุมชนด้วย สุดท้ายแล้วก็นำไปสู่การเป็นหนี้สินที่มากขึ้น เพื่อสนองตอบต่อความต้องการของตนเอง

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว จึงพบว่ากระบวนการทุนทางสังคมในช่วงการเปลี่ยนแปลงมีลักษณะที่ลดลง เพราะความสัมพันธ์ในรูปแบบที่เป็นเครือข่ายนั้นเปลี่ยนไปจากความเจริญที่เข้ามาอย่างรวดเร็วและการเข้ามาของตลาดเสรี ทำให้ระบบคิดของคนในชุมชนเปลี่ยนไป ที่เคยช่วยเหลือกัน ทำงานในชุมชนด้วยใจรักในพื้นที่ กลับต้องออกจากพื้นที่ ไปแสวงหางานทำภายนอกมากขึ้น และถึงแม้ว่าความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติที่ชุมชนมีอยู่ อีกทั้งยังมีคนเก่าคนแก่ที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวนมาก ก็ไม่สามารถใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่จัดตั้งกระบวนการทุนทางสังคมให้คงอยู่ในสภาพเดิมได้ กระบวนการทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงนี้จึงมีลักษณะที่ไม่เป็นผลดีต่อชุมชนมากนักเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชน และยังกระทบต่อระดับการพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจของคนในชุมชนอีกด้วย

อย่างไรก็ตามในเรื่องของการทำบุญตามประเพณีทางศาสนาก็ยังคงมีให้เห็นเพียงแต่ลดความถี่ลง เนื่องจากการต้องออกไปทำงานนอกชุมชนมากขึ้น ในขณะที่ความสัมพันธ์แบบเครือข่าย พื้นที่ที่มีอยู่ในชุมชนก็มีได้หายไป เพียงแต่ถูกลดความสำคัญลงและไม่ได้มีบทบาทเด่นที่จะมาแก้ไขปัญหาด่าง ๆ มากเท่าที่ควรเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

3. การเริ่มก่อตั้งกลุ่ม

กลุ่มในชุมชนตลาดล่างบางพระได้ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาการออกไปทำงานนอกชุมชนของคนวัยหนุ่มสาวในชุมชน ซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2535 การออกไปทำงานนอกชุมชนของคนวัยหนุ่มสาวนั้น ทำให้เกิดการระดมความคิดของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแกนนำคนสำคัญที่สังเกตเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นและพยายามจะหาทางออกให้ชุมชน เพื่อให้คนที่ออกไปทำงานนอกชุมชนนั้นกลับมาทำงานยังถิ่นฐานบ้านเกิดของตนให้มากขึ้น และจากสภาพแวดล้อมในชุมชนตลาดล่างบางพระมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติ ซึ่งก็นับว่าเป็นทุนสิ่งแวดล้อมที่สำคัญในการเป็นแหล่งวัตถุดิบ ประกอบกับผู้นำที่เข้มแข็งและภูมิปัญญาท้องถิ่นเมื่อรวมกับความสัมพันธ์ในระบบเครือข่าย ความเป็นเพื่อนบ้าน ความเป็นพี่น้อง ก็ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจรวมกลุ่มแปรรูปอาหารทะเลกันขึ้น และเมื่อดำเนินการมาระยะหนึ่ง ก็ทำให้เกิดการรวมตัวของสมาชิก รวมไปถึงการหาสถานที่ วัตถุดิบและอุปกรณ์ในการทำการผลิต ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวเป็นไปด้วยแรงผลักดันของผู้นำกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง อดทนต่อผู้แก้ไขวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ได้ในทุกรูปแบบ ซึ่งในระยะแรกผู้นำมีความเสียสละในเบื้องต้นและรวมกับความสามารถในการแปรรูปอาหารที่มีอยู่ในตัว จึงทำให้การดำเนินการในเรื่องการผลิตนั้นเป็นไปได้ด้วยดี นอกจากนี้ด้วยความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่มีนั่นเองทำให้การหา

ตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าของกลุ่มในช่วงแรกนั้นเป็นไปได้ด้วยดีเช่นเดียวกัน เพราะคนในชุมชนเป็นผู้ซื้อ ผู้รับฝากขายและในส่วนของภาระกระจายผลประโยชน์และการจัดการทางการเงินนั้นก็เน้นความคิดที่จะต้องมีการเอื้อประโยชน์ให้กับคนทั้งในชุมชนและกลุ่มได้เกิดการพยายามรับซื้อวัตถุดิบในท้องถิ่นในราคาที่เป็นธรรมและให้ค่าแรงแก่ผู้ที่มาทำงานให้กลุ่มด้วย

กระบวนการทุนทางสังคมในช่วงระยะการดำเนินการดังกล่าวนี้เป็นการดึงความสัมพันธ์ที่เคยมีความแน่นแฟ้นกันในอดีตให้กลับมาอีกครั้ง โดยผ่านลักษณะการนำไปใช้เป็นการบวนการทุนทางสังคมที่ดึงทุนของชุมชน คือ ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีในท้องถิ่น ปัจจัยภายนอกที่เข้ามาหนุนและทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นปัจจัยภายในได้เข้ามาพร้อมกับระบบคิดที่เป็นทุนทางสังคมส่งผลต่อวิถีปฏิบัติในการดำเนินงานของกลุ่มอันทำให้กลุ่มสามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นทางการและมีการดำเนินงานในลักษณะที่มีความต่อเนื่องกันต่อไป และแม้การก่อเกิดขึ้นของกลุ่มจะยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาในชุมชนได้ถึงที่สุด แต่ก็เป็นการเริ่มต้นที่ดี ที่สามารถทำเป็นตัวอย่างให้กับคนในชุมชนได้หันกลับมารักถิ่นฐานบ้านเกิดของตนได้บ้าง รวมทั้งยังเป็นทางเลือกให้กับคนในชุมชนได้มีอาชีพเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ในระดับหนึ่ง

การดำเนินงานในช่วงปี พ.ศ.2536-2539

การดำเนินงานในช่วงนี้ ถึงแม้จะไม่เป็นทางการเท่าไรนัก แต่ด้วยความพยายามความอดทนในการต่อสู้กับปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาคนออกไปทำงานนอกชุมชน ก็ได้ทำให้ในปี พ.ศ.2536 มีเจ้าหน้าที่จากพัฒนาชุมชน หน่วยงานซึ่งเข้ามาช่วยเหลือ ส่งเสริม แนะนำกลุ่มในเรื่องของการตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ การต่อยอดความรู้ที่ได้รับจากการอบรม หรือแม้แต่การหาตลาดให้กับชุมชน ทำให้ในระยะนี้กลุ่มที่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ มีประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม เลขานุการกลุ่ม เภรวัณญิกกลุ่ม ฯลฯ ขึ้นเป็นทางการครั้งแรก

แต่ถึงแม้จะมีการก่อตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการขึ้นมาแล้ว ในเรื่องของโครงสร้างการดำเนินงานและแผนการดำเนินงานในช่วงนี้ก็มิได้เป็นทางการเท่าที่ควร ซึ่งยังคงเป็นไปในลักษณะของระบบเครือญาติ ความเป็นเพื่อนบ้าน ความเป็นพี่น้องกันอยู่ ไม่ได้แบ่งหน้าที่กันชัดเจนตามโครงสร้าง แต่ใช้ความสามารถ ความถนัดของแต่ละคน ทำงานขึ้นนั้น ๆ ให้ออกมาลุล่วงไปได้ด้วยดี

ในเรื่องของงานบุญ ผู้คนในชุมชนก็ยังนิยมนำสินค้าไปช่วยตามงานบุญเสมอ เนื่องจากมีการสังฆมทางด้านความคิดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั่นเอง

ในช่วงนี้ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน คือตั้งแต่การเปลี่ยนจากการดำเนินงานปัจเจกบุคคลไปสู่การรวมตัวกันและก่อตั้งเป็นกลุ่มได้ในที่สุด ระบบคิดที่เป็นทุนทางสังคมใน

ลักษณะของทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ตลอดจนการเข้ามาของหน่วยงานภายนอก การมีปัจจัยที่ดี ความเป็นเครือญาติกัน มีความสนิทชิดเชื้อแน่นแฟ้นกัน

4. การดำเนินงานของกลุ่มและการเกิดกลุ่มใหม่ในช่วงปี พ.ศ.2540-2545

แม้ว่าการดำเนินงานของกลุ่มได้ดำเนินการมาได้ระยะหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะการดำเนินงาน ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นแล้วก็ตาม แต่กลุ่มยังต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 และปัญหาการถูกข้อโกงจากบริษัทภายนอกในปี พ.ศ.2542 ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มในชุมชนตลาดล่างบางพระองค์พบกับอุปสรรคปัญหาอีกครั้งนั่นเอง

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 และในปี พ.ศ.2542 ได้ทำให้กลุ่มมีปัญหาในเรื่องของการตลาด สินค้าที่เคยขายได้ เริ่มลดลง เนื่องจากผู้บริโภคไม่มีเงินที่จะซื้อหากันได้ดังเช่นเคย ทำให้กลุ่มต้องระดมความคิดในเรื่องนี้อีกครั้ง ซึ่งก็ได้ข้อสรุปว่า ชุมชนตลาดล่างบางพระองค์ มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์อยู่มากมาย กอปรกับคนในชุมชนก็มีความสามารถด้านอื่น ๆ อีกนอกเหนือไปจากการแปรรูปอาหารทะเล จึงทำให้ในช่วงนี้เกิดกลุ่มขึ้นมาอีก 4 กลุ่ม อันได้แก่ กลุ่มสตรีทำขนม, กลุ่มสตรีทำดอกไม้จันทน์, กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านตลาดล่าง และกลุ่มเกษตรทำประมง ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ก็ยังคงเป็นเครือข่ายในชุมชนที่ต้องติดต่อประสานงานร่วมกันเช่นเคย เพียงแต่เป็นทางเลือกให้กับคนทั้งในและนอกชุมชนในการบริโภค

และด้วยความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน จึงทำให้ชุมชนมีอาชีพเพิ่มขึ้นจากเดิม และยังคงมีตลาดรองรับสินค้าภายในชุมชน และได้ตั้งเอากะบวนการของทุนทางสังคมในลักษณะของความเป็นเครือญาติ เพื่อนบ้าน และพี่น้องมาใช้ในการดำเนินงาน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน รับสินค้าที่ผลิตในชุมชนไปฝากขายยังร้านอาหารของตนเอง ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติที่มาจากระบบคิดอันดีของคนในชุมชน จึงทำให้ชุมชนตลาดล่างบางพระองค์ผ่านวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจไปได้ด้วยดี

อีกหนึ่งแรงดึงดูดที่ชุมชนนี้มี นั่นคือ การมาร่วมกันทำกิจกรรมงานประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์และมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย คือ ประเพณีแห่พญายม ที่ในช่วงนี้จะมีนักท่องเที่ยวทั้งในและนอกชุมชนมาร่วมงานดังกล่าว จึงทำให้สินค้าของชุมชนขายได้ดี ทำรายได้ให้กับคนในชุมชน

การดำเนินงานในท้องถิ่นช่วงนี้มีความหลากหลายในสินค้าอันเป็นผลมาจากการมีสิ่งแวดล้อมที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ให้กับคนในชุมชน ซึ่งทำให้เกิดเป็นทุนทางกายภาพ

ส่วนหนึ่งที่สำคัญเมื่อรวมกับวัสดุอุปกรณ์และเงินทุนต่าง ๆ ของการผลิตและจากการเข้ามาสนับสนุนของพัฒนาชุมชนและคณะกรรมการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน (คพศช.) จึงทำให้เป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญในกระบวนการทุนทางสังคมโดยได้ดึงความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีอยู่เดิมในชุมชนในการดำเนินงานกลุ่มมาช่วยขยายและเพิ่มเป็นทุนทางกายภาพในการผลิตสินค้าให้มากขึ้น เพราะต้องใช้สถานที่ กำลังคน และวัสดุอุปกรณ์ที่มากขึ้น และด้วยความสัมพันธ์ในชุมชนที่มีอยู่เดิมก็สามารถช่วยให้กลุ่มรวมกำลังคนและทุนในรูปแบบการลงหุ้นได้ง่าย เพราะสมาชิกในชุมชนนั้นมีความต้องการที่จะช่วยเหลือกลุ่มต่อไปและไว้วางใจในการดำเนินงานของกลุ่ม

และการที่กลุ่มมีการผลิตสินค้าชนิดอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น มีความหลากหลายของผลิตภัณฑ์กล่าวได้ว่าเป็นความเสียหายและความสามารถของแกนนำกลุ่ม คือ ประธานกลุ่มผู้มีความเสียหายพื้นที่บริเวณบ้าน, วัตถุประสงค์ในการผลิต กอปรกับสมาชิกกลุ่มมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งจะช่วยแก้ไขปัญหาในชุมชนอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นระบบคิดที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติและผลลัพธ์ที่ผลักดันให้การทำงานของกลุ่มนั้นเดินหน้าต่อไป

ในช่วงนี้การดำเนินงานของกลุ่มจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นเครือข่ายร่วมมือกับองค์กรชาวบ้านและหน่วยงานของทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้อย่างเต็มรูปแบบมากขึ้น ซึ่งเป็นการเพิ่มความสัมพันธ์ให้ขยายวงของกระบวนการทุนทางสังคมให้กว้างออกไปอีกในระดับหนึ่งที่เกิดเป็นวิถีปฏิบัติที่ลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลดต้นทุนการผลิต มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพิ่มช่องทางการตลาดและนำไปสู่ทางเลือกในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ในที่สุด

5. การดำเนินงานของกลุ่มและการเกิดกลุ่มใหม่ในช่วงปี พ.ศ.2546-พ.ศ.2551

การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปได้อย่างราบรื่น เนื่องจากมีประสบการณ์มากขึ้น อีกทั้งกลุ่มยังเป็นที่รู้จักของคนภายนอกมากขึ้นอันเนื่องมาจากการออกร้านภายในจังหวัด และด้วยความที่ชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็ง สามารถผลักดันการดำเนินงานภายในกลุ่มให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวร่วมกันในการทำงาน และด้วยความที่แกนนำกลุ่มได้ผันตัวเองเข้าไปทำงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นมีคนในพื้นที่ที่ได้รับเลือกเข้าไปทำงานแทนชุมชน สามารถนำงบประมาณมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ เพราะเป็นคนที่รู้ปัญหาและความต้องการในชุมชนมากที่สุด

การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปแบบเป็นทางการมากขึ้น มีโครงสร้างการทำงานที่ชัดเจนไว้คอยประสานงานกับหน่วยงานภายนอกที่มาติดต่อกับทางกลุ่มในชุมชน ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มในช่วงนี้เป็นระบบระเบียบ มีแผนงานตารางที่ชัดเจนมากกว่าในอดีต

อีกทั้งยังมีปัจจัยภายนอกที่เข้ามาในชุมชน นั่นคือ หน่วยงานราชการ พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐที่คอยแนะนำ ให้คำปรึกษา ให้ความรู้ ซึ่งส่งผลในด้านบวกให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก มีคนรู้จักสินค้าในชุมชนและยังรู้จักชุมชนในฐานะที่เป็นหมู่บ้าน/ชุมชนต้นแบบในที่สุด

ความเป็นเพื่อนบ้านก็มีส่วนช่วยในระบบคิดสู่การปฏิบัติของคนในชุมชน คือ ต้องการให้ชุมชนดีขึ้น คนในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีความรัก ความเอื้ออาทร ความสามัคคีในกันและกันอยู่ตลอดเวลาในทุกขั้นตอนของการดำเนินงานกลุ่ม

จากปรากฏการณ์การดำเนินงานตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกลุ่มจนกระทั่งเปลี่ยนผ่านไปสู่วางแผนดำเนินงานในรูปแบบกลุ่มเต็มรูปแบบต้องมีการใช้ทุนชนิดต่าง ๆ เข้ามาใช้ในการดำเนินงานสำหรับทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้วนั้นในชุมชน และที่สามารถสร้างใหม่ในภายหลังได้ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับกลุ่มได้ในลักษณะที่เป็นกระบวนการทุนทางสังคมที่ยังคงต้องอาศัยทุนตัวอื่น ๆ ปัจจัยทั้งจากภายในและภายนอกมาใช้เพื่อให้ทุนทางสังคมเหล่านั้นผลักดันให้เกิดการกำหนดวิธีปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนต่อไปท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเป็นพลวัตการเคลื่อนไหวตัวของกระบวนการทุนทางสังคมที่ขับเคลื่อนไปข้างหน้าตลอด ซึ่งอาจทำให้เกิดตัวทุนทางสังคมใหม่ ๆ เข้ามาได้หรืออาจทำให้ทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้วนั้นลดบทบาทลงได้เช่นกัน

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา

ในการศึกษาเรื่องการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยทุนทางสังคม กรณีศึกษา: ชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ได้ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา สรุปได้ดังนี้

1. ในการศึกษาค้นพบว่ากรณีที่มีผู้นำเป็นผู้เสียสละ พร้อมทั้งจะแก้ไขปัญหของชุมชน และผู้นำซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการดำเนินการของกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การได้ผู้นำที่มีบทบาทเป็นทั้งผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำทางการ จะสามารถแสดงบทบาทของตนเองได้อย่างกว้างขวางและหลากหลาย เมื่ออยู่ในกลุ่มหรือในชุมชนก็สามารถเป็นผู้นำที่ใกล้ชิด และเข้าถึงประชาชนในชุมชนได้ดี หรือในอีกบทบาทหนึ่งก็คือ ผู้นำทางการก็สามารถที่จะสร้างเครือข่ายกับปัจจัยภายนอกในการที่จะสนับสนุนการทำงานของกลุ่มหรือชุมชนได้ดี เช่น สามารถประสานงานของงบประมาณจากทางราชการมาสนับสนุนกิจกรรมกลุ่มได้ เป็นต้น และการที่ผู้นำมีความคิดริเริ่ม เสียสละ สิ่งนี้ทำให้มีอิทธิพลต่อผู้อื่นในด้านของความคิด

และการกระทำ ซึ่งทำให้ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนและพร้อมที่จะปฏิบัติตามในทุกเรื่อง เกิดความได้เปรียบได้แก่ของการทำงานหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ดี

2. จากการศึกษาพบว่าคนที่ชุมชนมีเอกลักษณ์ทางประเพณี วัฒนธรรมที่ดั้งเดิม จะเป็นการช่วยส่งเสริมการทำงานของกลุ่มได้เป็นอย่างดี เช่น ที่ตั้งของชุมชนนั้นมีประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมานาน ทำให้คนในพื้นที่มารวมกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้คนมีความใกล้ชิดสนิทสนม มีความเอื้ออาทร เห็นอกเห็นใจกัน มองเห็นถึงบาป บุญ คุณ โทษ มีความเชื่อว่าคนที่ทำดี ย่อมได้ดี คนทำชั่ว ย่อมได้ชั่ว ถ้าเรามาช่วยประเพณีในท้องถิ่นเราก็จะทำให้เราได้สิ่งดี ๆ กลับไป เมื่อถึงเวลาทำกิจกรรมร่วมกันก็จะมาร่วมกันทำด้วยความเสียสละ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันตามระบบคิดของทุนทางสังคม อีกทั้งเอกลักษณ์ทางประเพณี วัฒนธรรมที่มีอยู่ดังเช่นสถานที่ที่ได้ศึกษานี้คือ ประเพณี แห่งพญายม ก็ถือเป็นเอกลักษณ์ประจำชุมชนที่ไม่มีที่ใดเหมือน จะเป็นการนำมาซึ่งผู้คนจากท้องถิ่นอื่นได้เข้ามาในชุมชนมากขึ้น นั่นก็เท่ากับว่าสินค้าที่กลุ่มฯ ได้ดำเนินการผลิตก็สามารถจำหน่ายได้มากขึ้น ทำให้กลุ่มฯ ได้รับประโยชน์จากการนี้และถือเป็นการประชาสัมพันธ์ชุมชนของตนเองให้เป็นที่รู้จักไปยังคนภายนอกได้อีกทางหนึ่ง

3. ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ซึ่งค้นพบว่าจากการที่ผู้นำ หรือคนในกลุ่มมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมในชุมชน หรือกับภายนอกชุมชนที่ดีแล้ว ก็จะเป็นแรงสนับสนุนที่ดีต่อการดำเนินการของกลุ่ม อาทิเช่น การที่ผู้นำ หรือคนในกลุ่มมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ประกอบการเรือประมง ก็สามารถที่จะสนับสนุนในเรื่องวัตถุดิบให้กับกลุ่มได้ บางอย่างก็เป็นการให้ มิใช่เป็นการซื้ออย่างเดียว ปลาบางชนิด พ่อค้าที่มาซื้อจากเรือใหญ่ ไม่ต้องการเจ้าของเรือก็จะนำมาให้กลุ่มเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตต่อไป หรือบางอย่างการนำสินค้าของกลุ่มไปฝากขายกับร้านค้าบ้างก็เป็นเพราะการมีเครือข่ายความสัมพันธ์เป็นการส่วนตัว หรือจากการที่มีเครือข่ายกับบุคคลภายนอก ช่วยส่งเสริมในเรื่องของการตลาด คนในชุมชนมีทางเลือกในทางเศรษฐกิจ

4. จากการศึกษาพบว่าชุมชน/กลุ่มมีตาข่ายทางสังคมที่หลากหลาย หลายองค์ประกอบ อาทิ เครือญาติ ผู้นำ ภูมิปัญญา ทรัพยากรภายในชุมชน ความมีน้ำใจ เอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่มีอยู่ในชุมชน/กลุ่มนั้น ทำให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็ง สามารถผลักดันชุมชน/กลุ่มให้มีพลังที่จะขับเคลื่อนในการแก้ไขปัญหาในเรื่องต่าง ๆ ได้ดี สามารถรองรับกับวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นตามกระแสโลกที่ผันเปลี่ยนทุกเวลา เป็นการแสดงถึงพลังทางสังคมได้ดี ซึ่งนับว่าองค์ประกอบเหล่านี้มีส่วนผลักดันให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง สร้างพลังการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพต่อไป

5. จากการศึกษาพบว่าชุมชนตลาดล่างบางพระมีการเริ่มต้นกลุ่มที่ดี คือ เริ่มจากจุดที่ชุมชนเป็นอยู่และศักยภาพของชุมชน มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ มาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน มีการเริ่มกิจการอย่างเป็นขั้นเป็นตอน จากง่ายไปหายาก และขยายผลจากประสบการณ์เรียนรู้ อีกทั้งชุมชนตลาดล่างบางพระมีทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้วิถีชีวิตของชุมชนฯ และกลุ่มฯ มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย สามารถพึ่งพาตนเอง พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน นำมาซึ่งการประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวจนถึงปัจจุบัน นำไปสู่การพัฒนาของกลุ่มและชุมชน ทำให้การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนมีความยั่งยืนสืบไป

6. จากการศึกษาพบว่าชุมชนตลาดล่างบางพระมีองค์ประกอบภายในและภายนอกที่ดี อาทิ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ ความเป็นเครือข่าย การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ฯลฯ เมื่อมีการจัดการแบบบูรณาการและมีการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาใช้ ทำให้การดำเนินการของกลุ่มฯ และชุมชนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ส่งผลต่อการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนให้มีประสิทธิภาพต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1. ในการพัฒนาผู้นำ และภาวะผู้นำ เป็นปัจจัยสำคัญเสมอ ซึ่งหน่วยงาน/ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องแสวงหาและสร้างขึ้น และเมื่อมีผู้นำแล้วควรส่งเสริมให้ผู้นำได้บูรณาการบทบาทของตนเองตามระบบคิดของทุนทางสังคมที่มีความเสียสละ เอื้ออาทร ช่วยเหลือแบ่งปันซึ่งกันและกัน ฯลฯ ทำให้การบูรณาการต่าง ๆ เป็นผลมากขึ้นและเกิดการได้เปรียบในแง่ของการปฏิบัติงานที่คล่องตัว

2. วัฒนธรรมในท้องถิ่นหรือเอกลักษณ์ในท้องถิ่นที่ร้อยเรียงคนในสังคมเข้าด้วยกัน ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งที่หน่วยงาน/ผู้ที่เกี่ยวข้องควรจะให้ความสำคัญ เพราะสิ่งเหล่านี้มีส่วนเสริมสร้างให้ระบบสังคมเข้มแข็ง และนอกจากจะรวมสังคมเข้าด้วยกันแล้ว บางแห่งยังทำให้คนภายนอกที่สนใจเข้ามาสัมผัสได้รู้จักกับวิสาหกิจชุมชนในชุมชนนั้น ๆ ดังเช่นกรณีศึกษา ซึ่งถือเป็นส่วนสนับสนุนให้กิจการของชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายต่าง ๆ กับวิสาหกิจชุมชนที่ช่วยในเรื่องของเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งไม่ได้มีแต่ในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคมในเรื่องของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นมิติทางสังคมเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังมีในทางมิติทางเศรษฐกิจได้ด้วย อย่างเช่น

กรณีศึกษาที่เครือข่ายทุกเครือข่ายร่วมมือกัน ช่วยเหลือกัน ทำให้ลดต้นทุนการผลิต และถือเป็นการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ซึ่งควรพัฒนาส่งเสริมให้เครือข่ายทางสังคมให้ดี จะส่งผลกับวิสาหกิจชุมชนได้ดียิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่หน่วยงาน/ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องสนับสนุนและส่งเสริมให้ความสัมพันธ์เหล่านี้ที่มีอยู่ในทุกชุมชน เพื่อการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืนสืบไป

4. หน่วยงาน/ผู้ที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับเรื่องของตาข่ายทางสังคมที่มีพუნทางสังคมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเครือข่าย ผู้นำ ภูมิปัญญา ทรัพยากรภายในท้องถิ่น ฯลฯ ที่สามารถรองรับกับปัญหาและวิกฤติต่าง ๆ ได้ ทำให้ทุนในชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งอาจจะต้องมองการพัฒนาในหลาย ๆ องค์ประกอบที่มีส่วนช่วยผลักดันให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นในชุมชน

5. หน่วยงาน/ผู้ที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศักยภาพของคนในชุมชนที่เริ่มจากการพัฒนาที่ตนเองเป็นอยู่ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความเป็นเครือข่าย ฯลฯ นำไปสู่การพัฒนาของกลุ่มและชุมชน ทำให้การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนมีความยั่งยืน ชุมชนมีความเข้มแข็งสืบไป

6. หน่วยงาน/ผู้ที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการจัดการของกลุ่มที่ใช้หลักการผสมผสานเข้ามาช่วยในเรื่องของการจัดการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ คน เงิน วัตถุดิบ ความเป็นเครือข่าย การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ฯลฯ เพื่อให้การดำเนินการของกลุ่มฯ และชุมชนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ส่งผลต่อการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนให้มีประสิทธิภาพต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาในเรื่องของตาข่ายทางสังคมที่มีความหลากหลายที่สามารถรองรับปัญหาทางเศรษฐกิจที่อาศัยความเป็นเครือข่าย ความเป็นชุมชน ในการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เกิดเป็นพลังของชุมชนได้ในที่สุด